

tidsskrift.dk

FLUGTEN TIL AMERIKA OM SØREN KIERKEGAARDS UKENDTE BROR

Fund og Forskning, Bind 40 (2001)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ffo/ffo_2001_40-PDF/ffo_2001_40_101178.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=101178>

pdf genereret den : 22/5-2008

FLUGTEN TIL AMERIKA
OM SØREN KIERKEGAARDS UKENDTE BROR

AF

FLEMMING CHR. NIELSEN

O mkring den 10. november 1832 skrev Søren Kierkegaards søster Petrea et udateret brev, som hun aldrig fik afsluttet og afsendt. Hun lagde formentlig sit brev, der indledes med ordene "Kjære Broder", ned i en skuffe, for dels var hun uvant med at skrive breve, og dels havde hun andet end brevskrivning at se til. I 1828 var hun blevet gift med kontorassistent i Nationalbanken Henrik Ferdinand Lund. Ægteparret havde i november 1832 to småbørn og et tredje barn på vej.

Som det uafsluttede brevs adressat er i Ny kgl. Samling 3261, 4° angivet hendes fire år yngre bror Peter Christian Kierkegaard, der som bekendt siden blev en fremtrædende grundtvigsk teolog og i 1856 udnævnt til biskop over Aalborg Stift.

Men af brevets indhold fremgår, at det ikke kan være henvendt til Peter Christian Kierkegaard. Han var allerede særdeles velorienteret om de private og offentlige begivenheder, der omtales i brevet.

Brevet kan heller ikke være stilet til den 19-årige Søren Kierkegaard. Han var som Peter Christian Kierkegaard fuldt fortrolig med brevets oplysninger.

Den "kjære Broder", til hvem Petrea skrev sit brev, var altså en tredje, nu glemt og upågtet bror til de to senere så berømte Kierkegaard-brødre. Denne tredje bror hed Niels Andreas Kierkegaard og blev udlært som handelskontorist hos grosserer Johan Christian Lund, som i 1824 var blevet gift med den anden Kierkegaard-søster Nicoline og var bror til Petreas mand Henrik Ferdinand Lund.

"Kjære Broder Allerede længe har jeg villet skrive dig til," hedder det i Petreas brev til Niels Andreas Kierkegaard, "men jeg har været saa forstemt og sørgmodig at jeg ikke har kunnet bequemme mig dertil den sørgelige Aarsag Nicolines Død som in<d>traf kort efter din Afreise har du formoder jeg erfaret af Christians *Breve* det har udbredt et Savn i Familien som jeg tror ingen føler mere end jeg og Christian vil du vel sige men efter det udvortes at dømme finder han sig bedre deri

en<d> jeg nu er det to Maaneder siden og jeg synes jeg savner hende nu mere end i førstningen det har gjort et svært indbrud paa mit Humeur som desuden til sine tider var slemt nok iforveien Verden er mig saa mørk og trist jeg havde nær sagt intet glæder mig men det er dog ikke sandt jeg har jo min Mand og mine Børn og jeg haaber at Tiden vil ogsaa læge dette Saaer en god Efterretning fra dig som jeg længes uhyre efter vilde gjøre betydelig men jeg savner en quindelig fortrolig jeg har jo nok Trine men uagtet jeg holder meget af hende føler jeg dog at det ikke er min Søster og naar jeg saa seer paa de kjære Børn og tænker paa hvad de har tabt saa kan du troe man nok kan blive sørgmodig. Jeg faaer Cesilie Agerskov ind til mig og jeg haaber at vi skal blive fornøiede begge jeg vil ikke sige at hun vil hellere være her end blive hiemme de lever altfor kjærligt sammen ogsaa hun har altformegen Hiemvee til at jeg skulde troe det men hun kan ikke blive hiemme og saa troer jeg at <hun> vil hellere her en<d> et fremmed Sted Noget Nyt kan jeg ikke fortælle dig for jeg veed intet undtagen at Marie Boesen er blevet forlovet med Fenger og at Lindberg har tabt sin Proces med Præsten Wiisbye og er dømt i to Hundrede Rigsdaler Mult Gud ved hvor han skal tage dem fra forresten lever vi som sæ<d>vanligt og det er ret godt for jeg er bange for at vores Rolighed skal blive afbrudt ved Krig i det mindste synes mig at det seer slemt nok ud til det jeg er i stand til at begynde og politisere for ikke at forfalde til det vil jeg holde op her”¹

Da Petrea skrev sit brev til Niels Andreas, befandt han sig midt på Atlanterhavet. Som emigrant på vej til USA var han eneste passager på briggen “Massasoit” af Plymouth. Han vidste ikke, at hans søster Nicoline var død i barselsseng den 10. september. Han var heller ikke klar over, at den stridbare teolog, orientalist og møntekspert Jacob Christian Lindberg netop havde fået en injuriedom, fordi han havde anklaget præsten Carl Holger Visby for kætteri. Og han kunne ikke med sikkerhed vide, at Marie Boesen, der var en søster til Søren Kierkegaards nære ven Emil Boesen, havde forlovet sig med teologen Johannes Ferdinand Fenger.

Niels Andreas Kierkegaard var født i 1809. Han var altså fire år ældre end Søren og fire år yngre end Peter Christian, men i den biografiske Kierkegaard-forskning har han udgjort mindre end en fodnote.

¹ NKS 3261, 4°. - Cecilie Agerskov var en fjern slægtning af Kierkegaard-familien. - Trine var tjenestepige hos familien Lund på Blegdamsvejen. - De øvrige navne kommenteres efterfølgende i artiklen.

Kun sognepræst Carl Weltzer omtaler ham noget mere detaljeret i sin bog *Peter og Søren Kierkegaard* fra 1936. Men Weltzers omtale er i mange henseender fejlagtig og ufuldstændig.

Som sine to brødre gik Niels Kierkegaard i Borgerdydskolen, men han blev taget ud, inden han nåede at blive student.

Skolens arkiv i Bredgade brændte i 1865, så vi ved intet om hans karakterer og opførsel, og da han aldrig udmærkede sig, var der ingen klassekammerater, som siden skrev om ham.² Han blev ikke én, man kunne sole sig i, for Niels Kierkegaards far, den forhenværende hosekræmmer Michael Pedersen Kierkegaard, besluttede at sætte ham i handelslære.

Kulturhistorikeren Troels Frederik Troels-Lund fortæller i sine erindringer *Et Liv - Barndom og Ungdom*, at Niels Kierkegaard var "utilfreds med Forholdene, som han ikke passede for." Troels-Lunds halvsøster, forfatterinden Henriette Lund skriver tilsvarende i sine *Erindringer fra Hjemmet*, at "hele hans Hu stod til Bogen," og at han kom i handelslære blev ifølge Henriette Lund "en stadig Kilde til Sorg i hans øvrige, rigtignok korte, Liv, da han aldrig kom til at føle sig paa sin rette Hylde." Henriette Lund forklarer beslutningen om hans handelsuddannelse med, at det var Michael Pedersen Kierkegaards opfattelse, at hans sønner skulle sendes ud i forskellige livsstillinger, og da Peter Christian studerede, måtte Niels ind i handelserhvervet som kontorist. At den yngste søn Søren ikke for diversitetens skyld blev sendt til søs eller fik en bankuddannelse skyldtes formentlig hans særlige boglige evner - og tak til hosekræmmeren for den undladelse!³

Hverken Henriette Lund eller Troels-Lund har dog kendt Niels Kierkegaard. De blev født i henholdsvis 1829 og 1840, og deres vurderinger må bygge på beretninger fra de ældre i familien. Nogen har altså fornemmet, at der blev gjort uret mod Niels Kierkegaard, der ikke måtte læse.

² Iflg. Vor Frue Sogns Konfirmationsprotokol 1814-1836, Landsarkivet 3-13-34 blev Niels Kierkegaard konfirmeret onsdag den 8. oktober 1823 i Trinitatis Kirke, og konfirmationsprotokollen oplyser, at hans "Dom angaaende Kundskab og Opførsel" var "mg" - altså "meget god". Peter Christian og Søren Kierkegaard fik samme dom ved deres konfirmation.

³ Troels Frederik Troels-Lund: *Et Liv - Barndom og Ungdom*, 1924, s. 46 & Henriette Lund: *Erindringer fra Hjemmet*, 1909, s. 18. - Henriette Lund var datter af Petrea og Henrik Ferdinand Lund. Efter Petreas død giftede Henrik Ferdinand Lund sig igen, og Troels-Lund var hans søn af andet ægteskab.

Samstemmende med de to Lund'er skriver den senere jurist Peter Munthe Brun - han var ungdomsven med både Niels og Søren Kierkegaard - i sine aldrig udgivne dagbøger, at Niels Kierkegaards liv "ikke var rigt på glæder, faderen tvang ham til at stå i en butik, skønt han ønskede at studere, som hans brødre. Han måtte ikke have nogen fornøjelser, ikke have omgang, kort blev behandlet som skumpelskud".⁴

At han blev opfattet som skumpelskud bestyrkes af en række breve fra to københavnske lærerinder, Juliane og Christiane Rudelbach. De var søstre til den kendte superintendent Andreas Rudelbach, og lærerinderne var hyppige gæster i forhenværende husekræmmer Kierkegaards hjem. De skrev flittigt til Andreas Rudelbach i Glauchau, Sachsen om Søren og Peter Christian Kierkegaard, men de ofrede kun få og intetsigende bemærkninger på Niels Kierkegaard, som de kalder Kræmmeren.⁵

Fra 1828 passede kræmmeren Niels Kierkegaard sit arbejde i manufakturforretningen på hjørnet af Klareboderne nr. 7 og Store Købmagergade.⁶ I sin dagbog omtaler Peter Munthe Brun ham som en "munter selskabsbror", og samme indtryk får man af et langt brev, Niels Kierkegaard i efteråret 1828 sendte til sin bror Peter Christian.

Det fantasifuldt fabulerende brev handler om den 19-årige Niels Kierkegaards oplevelser på en kombineret forretnings- og ferierejse til Hamburg:

"Det interessanteste der i den Tid jeg ikke har skrevet dig til er hændet mig, er min Reise til Hamburg, dog da du selv for ikke længe siden har gjort samme Tour, vil jeg ikke kjede dig med en vidtløftig Beskrivelse deraf, men kuns fortælle dig kortelig min Overfart og lidt om mit Ophold der. Jeg reiste herfra Fredag Morgen med Lubekkeren i meget daarlig Veir. Da vi havde seilet et Par Miils Vei, og jeg intet feilede, begyndte jeg allerede, at brøste mig af, at jeg ei blev søesyg, men Ordspøget, "Hovmod gaaer for Fald", gik her i Opfyldelse paa mig, thi da vi kom til Kjøge Bugt, hvor Søen gik meget stærkt, maatte jeg tillige med flere Passagerer til at vende Kallundet, og jeg maatte saaledes

⁴ Af Peter Munthe Bruns dagbøger foreligger kun en maskinskreven kopi i privateje, hvorfra omtalen af Niels Kierkegaard citeres.

⁵ Søstrene Rudelbachs breve i NkS 1543, 2°.

⁶ Butikken blev ifølge *Kjøbenhavns kongelig Adressecomptoirs alene privilegerede Efterretninger*, 2., 3., 4. og 6. oktober 1828 åbnet den 7. oktober 1828 og ejedes af Christian Agerskov, der var bror til Cecilie Agerskov (note 1).

holde ud indtil vi Løverdag Middag ankom til Lübek, hvorfra vi strax tog en Vogn, laae om Natten i Oldeslohe og ankom Søndag Middag til Hamburg. Om Hamb: selv kan jeg intet synderlig sige dig, da du selv har seet den, og vel sagtens har fundet Staden, ligesom jeg, meget styk, på enkelte Gader nær, Gaderne snævre og skidne og Canalerne især i Ebbetiden yderst ækle; imidlertid morede jeg mig i de fjorten Dage jeg var der, ret godt; man kan ikke nægte at Hamburgerne ere yderst høflige og galante, men paa den anden Side ogsaa skrækkelig interesserte, saa at man endog kan sige, at de beregner Høfligheden efter Fordelen. Til Exempel kan tjene en Hamburger Kjøbmand eller Contoirbetjent, der anbefaler sig med sine Varer; efter at han har snakket vidt og bredt om hans Huus Soliditet etc., spørger du ham, med hvilke Varer han egentlig handler; han nævner dig samme og du erklærer, at de slet ikke henhører til dit Fag; aldrig saa snart ere disse ulykkelige Ord slupen dig ud af Munden, førend som ved et Trylleslag, den fine, galante Mand, du før har talt med, forvandler sig til en kold og stiv Herre, som gjør et lidet Buk for dig og render i en Fart sin Vei, som om han havde meget nødvendige Forretninger andet Steds ... Jeg mærker, at mit Brev allerede er blevet temmelig langt, og da Papiiret og snart er forbie maa jeg slutte, hvilket jeg vil gjøre med det Ønske, at du naar du har læst dette, ikke vil forglemme mig med Brev, naar du skriver til Hjemmet igjen; du skal snart høre mere fra mig, naar mine Breve ellers kan more dig, især da jeg ganske forglemte, at lykønske dig til din vel overstandne Reise i Risen Biergene. Vær hilset paa det kjerligste af din Broder Niels Kierkegaard".⁷

At det kierkegaardske "skumpelskud" havde et fortroligt forhold ikke kun til sin søster Petrea, men ogsaa til sin bror Peter Christian dokumenteres yderligere af et brev fra Peter Christian Kierkegaard i Berlin til hans svoger Henrik Ferdinand Lund. Heri skriver han humoristisk drillende om sin bror Niels og meddeler, at han har sendt Niels en skildring af en butik i Berlin, som "han vist vil tænke på, hvergang han tæller Kassen" i København. Samtidig henviser Peter Christian til et "Mohren-Schock-Schwerenoth-Elements Donnerwetter"-brev, han har fået fra Niels.⁸ Den fire-leddede forstærkning understreger, at der er tale om en jævnbyrdig og venskabelig udskældning mellem brødre

⁷ Uddrag af brev af 14. november 1828 fra Niels Kierkegaard til P. C. Kierkegaard (NKS 3174, 4°).

⁸ Uddrag af brev af 2. januar 1829 fra P. C. Kierkegaard til Henrik Ferdinand Lund (Nyere Brevsamling Dansk).

- udtrykket kan oversættes til "Bunkevis af negre og død og pine for en helvedes ballade."

Om forholdet mellem Søren og Niels Kierkegaard vides derimod intet.

Sådan forløb tiden frem til sommeren 1832. Niels stod i manufakturbutikken og havde et par gange været i Hamburg. Søren holdt ferie fra sit teologistudium. Peter Christian havde tilsvarende ferie fra sine timer i græsk-undervisning på Borgerdydskolen. I modsætning til den tredje bror boede de begge hjemme hos forældrene på Nytorv, og udadtil var der sammenhold i familien.

Niels Kierkegaard fulgtes med sin far, sin mor og sine to brødre til altergang. Kun Peter Christian Kierkegaards bortrejse kunne bryde traditionen om altid at gå til alters i fællesskab. To gange var Niels Kierkegaard derfor med familien til alters i 1828. Også to gange i 1829 og 1830. Tre gange i 1831, men så den sidste gang i april 1832. Han deltog ikke, da Michael Pedersen Kierkegaard, hans hustru Anne og sønnerne Søren og Peter Christian den 6. juli gik til alters for anden gang i det år.⁹

Derimod gik Niels Kierkegaard alene til alters den 17. august, og omtrent samtidig bestilte han en kopi af sin dåbsattest. Han skulle bruge den til at få udstedt et pas, for han havde besluttet at emigrere til Amerika. Antagelig for at komme ud af den udsigtsløse københavnske manufakturbutik og ifølge Peter Munthe Bruns dagbog "fordi han ikke kunne holde ud med familien." Underforstået: med den gamle husekræmmers dominans. Men vi kan kun famle os ind i det forhold, for den slags relationer er jo sjældent entydige og enkle. Niels Kierkegaards flugt var formentlig også en drøm om kærlighed, forsoning og respekt.

"Denne ulykkelige 29 August" kalder Peter Christian Kierkegaard afrejsedatoen i sin dagbog og fortæller, at han som afskedsgave til sin bror forærede ham Jacob Christian Lindbergs salmebog *Zions Harpe* med salmer af bl. a. Kingo, Brorson, Ingemann og Grundtvig.¹⁰

Vi ved ikke, hvordan husekræmmeren har reageret på Niels' beslut-

⁹ Niels Jørgen Cappelørn: *Die ursprüngliche Unterbrechung* (Kierkegaard Studies Yearbook 1996, s. 315-388) indeholder en detaljeret gennemgang af Kierkegaard-familiens altergang.

¹⁰ P. C. Kierkegaards dagbog, som omfatter perioden fra 26. juli 1830 til september 1850 (NKS 2656, 4°), s. 26.

ning. Vi ved kun, at forholdet imellem dem syntes uden hengivenhed og kærlighed. Da Niels rejste, var husekræmmeren 75 år, og han måtte vide, at det nu var sidste gang, han så sin søn, og det kan i dag være svært at forstå, hvordan man affandt sig med den slags evig afsked. I 1832 var det et særsyn, at folk emigrerede til Amerika. Der var kun 3-400 danskere derovre. De fleste var slagsbrødre stukket af fra en hjemlig katastrofe. Her og der en håndværker eller en missionær, men en 23-årig emigrant fra det københavnske borgerskab var en sjældenhed.

Peter Christian fortsatte sine dagbogsoptegnelser med at omtale den 2. september som "jammerlig", og samme dag skrev han et brev til Niels Kierkegaard.

Brevets indhold er ukendt, men familien vidste, at briggen "Massasoit" af Plymouth med Niels Kierkegaard som eneste passager til USA skulle gøre et længere ophold i Göteborg, før brevet blev ifølge dagbogen sendt til "Niels i Gothenburg".¹¹ Måske var brevet et sidste forsøg på at få ham til at vende om, men det lykkedes ikke. Næsten en måneds lediggang i Göteborg fik ikke Niels Kierkegaard til at ændre sin beslutning. Lediggangen blev kun afbrudt af festligt halløj, da kong Karl 14. Johan ankom til byen den 3. september og opholdt sig dér et par dage i anledning af indvielsen af Göta-kanalen mellem Østersøen og Kattegat. Derefter kunne den københavnske handelskontorist kun vente på, at "Massasoit" af Plymouth var fuldt lastet med træ og svensk jern til Amerika. Men hans beslutning var urokkelig, og man skal stadig erindre sig, at i 1832 og set fra Danmark var Amerika verdens ende. De store masseudvandring hørte fremtiden til. Hvis man i 1832 rejste til Amerika, skete det ud fra en overbevisning om, at alle muligheder i Danmark var forspildte.

Niels Kierkegaard havde fået et arveforskud til bl. a. "Fragt og Reisepege ... Informationer, Bøger, Klæder og andre Fornødenheder," og de tilhørende dokumenter blev underskrevet af Søren og Peter Christian Kierkegaard som vitterlighedsvidner. Det fremgår af dokumenterne, at forskuddet på 1.012 rigsbankdaler og 50 skilling omhyggeligt skulle fratrækkes i Niels Kierkegaards senere arv.¹²

Foruden arveforskuddet, der udgjorde ca. én procent af faderens formue, medbragte han introduktionsskrivelser til bl. a. den amerikanske præst James C. Richmond, som Peter Christian Kierkegaards nære ven Johannes Ferdinand Fenger to år før havde truffet i Paris.

¹¹ Kierkegaard (note 10), brevoversigt s. 22.

¹² Dokumenter af 18. august 1832 (NkS 3175, 4°).

Fenger var så betaget af amerikaneren, at han i 1831 fulgte ham på en længere rejse til Grækenland og Tyrkiet.¹³ Pastor Richmond gjorde det samme positive indtryk på naturforskeren Peter Wilhelm Lund, der tilsvarende havde mødt ham i Paris. Peter Wilhelm Lund var bror til Niels Kierkegaards svogre Henrik Ferdinand og Johan Christian Lund, og lige som Fenger skrev han en introduktion til pastor Richmond m. fl., som Niels Kierkegaard fik med på rejsen.¹⁴

I det næste halve år hørte familien ikke fra Niels. Dels nåede han først til Boston den 17. november, dels gik han derefter med stor ildhu i gang med at skaffe sig et arbejde. Men han stødte på alvorlige problemer.

Alvorlige problemer - omend af en anden art - opstod også i København, for mindre end to uger efter Niels Kierkegaards afrejse døde jo hans søster Nicoline i barselsseng.

Nicoline og grosserer Johan Christian Lund havde i forvejen fire børn mellem to og syv år, og da hendes mand nu stod alene, besluttede Peter Christian Kierkegaard midlertidigt at flytte ind i deres hjem for at bistå sin svoger, men den gamle husekræmmer Kierkegaard satte sig imod hans beslutning.

"Fader er, efter nøiere Overveielse, derimod for Søren's Skyld," skriver Peter Christian Kierkegaard i sin dagbog (hvis 184 familie- og kirkehistorisk detaljemættede sider fortsat venter på at blive udgivet).¹⁵

Den 19-årige Søren Kierkegaard fremtræder altså på det tidspunkt som forkælet og hjælpeløs. Trods en flot studentereksamen, et akademisk borgerbrev og allerede anden eksamen fra universitetet (en slags udvidet filosofikum) måtte han ikke føle sig ensom, skønt både hans far og hans mor var i huset på Nytorv.

Peter Christian Kierkegaards midlertidige nærvær hos svogeren blev derfor aflyst af hensyn til Søren's ve og vel.

¹³ Om sin rejse udgav Johannes Ferdinand Fenger bogen *Om det nygræske Folk og Sprog. Erindringer fra en Reise i Grækenland i Aaret 1831, 1832*. I bogens forord udtrykkes samme beundring for James C. Richmond som i brev af 17. december 1830 fra Fenger i Paris til P. C. Kierkegaard (NKS 3174, 4°).

¹⁴ Introduktionsskrivelserne er gået tabt, men omtales i brev af 24. december 1832 fra James C. Richmond til Niels Kierkegaard (NKS 3175, 4°) og i brev af 18. september 1883 fra P. Villum de Roepstorff til Troels Frederik Troels-Lund (NKS 2962, 4°). - Det sidste brev refererer bl. a. P. W. Lunds erindringer om Niels Kierkegaard og James C. Richmond.

¹⁵ Kierkegaard (note 10), s. 27.

Fra Niels Kierkegaard i Amerika ankom to breve i løbet af foråret 1833. Det første brev var sendt til Michael Pedersen Kierkegaard og det andet til Peter Christian. Brevet til faderen var uden glæde eller begejstring og tydeligvis skrevet som en tung nødvendighed: "Stedse har jeg opsat at skrive, da jeg ikke har haft noget meget Glædeligt at berette Dem." Den emigrerede søn fortæller om en hård sørejse og om sine indledende vanskeligheder i Amerika:

"Mine Anbefalingsbreve til Kjøbmændene afleverede jeg strax og omendskjøndt den første Modtagelse var meget venskabelig og som jeg troede meget lovende, erfarede jeg desværre senere at de ikke var mig til stor Nytte; en stor Deel laae vistnok i mig selv; fordi ubekjendt med Verden jeg manglede aldeles Tillid til mig selv, og derfor vistnok ofte viste mig i et ufordeelagtigt Lys".¹⁶

Modsat er brevet til Peter Christian Kierkegaard præget af stor fortrolighed. Niels Kierkegaard kan dog heller ikke over for sin bror skjule skuffelsen over, hvor "vanskeligt det er at erholde noget Emploi i mit Fag, langt vanskeligere end jeg havde troet," men han føjer til, at han energisk forsøger at lære engelsk:

"Jeg har tilbragt min Tid, med at studere det engelske Sprog og har havt den Glæde at finde at jeg har gjort mig saa bekjendt med det at jeg næsten taler og skriver det ligesaa færdigt som mit Modersmaal og saa aldeles har tilegnet med deres Udtale at selv Amerikanere har antaget <mig> for en Landsmand. Jeg vilde have antaget det hele for Smigrerie saasom ikke enhver Amerikaner jeg har talt <med>, havde yttret sin Forundring over at jeg talte deres Sprog saa vel. Det er en særdeles Anbefaling for mig; men jeg har og anstrængt mig for at opnaae den Færdighed i Sproget; jeg læser for det meste hver Aften til Kl. 12 undertiden længer, og det de bedste engelske Forfattere som jeg ikke kjendte synderlig til før; jeg har en Fordeel her og det er, at jeg kan erholde saamange Bøger jeg ønsker hos de Familier hvor jeg kommer, og de er yderst omhyggelige i at henvende min Smag paa de bedste Forfattere; du kan vel tænke at jeg ikke lader saadanne Leiligheder gaae ubenyttet bort, hvorved jeg er i Stand til at udbrede mine Kundskaber, danne min Smag, og dyrke min Forstand. Jeg har desuden Lejlighed til at tale om de Bøger jeg har læst, og saaledes gjøre de nye Ideer jeg finder til virkelige Dele af mit eget Jeg. Overalt hvor jeg kommer har jeg gjort det til en Betingelse at de retter mig hvergang jeg be-

¹⁶ Uddrag af brev af 8. januar 1833 fra Niels Kierkegaard til Michael Pedersen Kierkegaard (NKS 3175, 4°).

gaaer en Feil i Sproget, og da de finder, at jeg ikke alene ikke tager det ilde op naar de gjør det, men viser min Taknemmelighed for det, saa finder de en Fornøielse i at rette mig, medens jeg høster rigelig derved, da jeg aldrig lader det blive ved blot at corrigeres men altid ønsker Grunde for det. Jeg har begyndt for et Par Dage siden at studere det spanske Sprog paa egen Haand og saasnart jeg har faaet Udtalen, som jeg haaber at erholde ved et andet ungt Mske som tager en Sproglærer, saa vil jeg ved Hielp af en Dictionaire nok kunde komme ud af det."

Yderligere anmoder han Peter Christian om at få Søren til at skrive til sig: "... han er et godt Hoved og har anvendt sine Evner bedre end jeg til Dato." Niels Kierkegaard håber tydeligvis på "en levende Correspondance" - ikke bare med Peter Christian, men også med "det gode Hoved". I øvrigt er Niels Kierkegaards breve de tidligst kendte fra nogen dansk 1800tals-emigrant, og brevet til Peter Christian Kierkegaard indeholder også et par oplysninger om det amerikanske samfund:

"Naar det skulde træffe sig at Du traf paa Nogen som agter at gaae til America, saa kan du sige dem, at det er Hiemmet for enhver Haandværker, for enhver simpel Arbeider og næsten for enhver Klasse i Samfundet, undtagen Kjøbmænd uden Penge og Contoirbetjenter uden særdeles Kundskaber især i de levende Sprog, udmærkede Anbefalinger og nogle Penge til at staae imod med i Førstningen; hvor vilde Amerikanerne modtage med Glæde mange af vor arbejdende Klasse som klager over at de ikke kan fortjene det daglige Brød og hvilket et sorgfrit Liv vilde de ikke kunde føre her. En simpel Daglønner faaer her i det mindste 1 Dollar eller 2 danske Rbd om Dagen og mange af dem 1¼ Dollar. Deres Bord koster dem mellem 2 à 3 Dollars om Ugen, og uagtet Klæder er dobbelt saa dyre som hos os, saa er de dog i Stand til at lægge Penge op. Det er ikke ualmindelig i Haandværksklassen, at en Snedkersvend fortjener 12 à 14 Dollars om Ugen. Handelsbetjente bliver og betalt brillant her imod hos os, men det er netop Knuden for en Fremmed at faae Fingre i saadan Ansættelse da Amerikanerne ikke har Mangel paa nogen i det Fag".¹⁷

Videre fortæller Niels Kierkegaard, at han omsider har truffet den amerikanske præst James C. Richmond. "En fortræffelig ung Mand" kalder han ham, men han skjuler, at mødet har udviklet sig til en skuf-

¹⁷ Uddrag af brev af 26. februar 1833 fra Niels Kierkegaard til P. C. Kierkegaard (NkS 3174, 4°).

felse og ikke har bragt ham nærmere på noget arbejde. Han mister hurtigt forbindelsen med den jævnaldrende Richmond, og af præstens livshistorie, som den er gengivet i Harvard Universitetets arkiver, fremgår da også, at han rummede helt andre sider end dem, Peter Wilhelm Lund og Johannes Ferdinand Fenger fik øje på.

Efter sin hjemkomst fra Grækenland og Tyrkiet havde Richmond fremsat det bizarre ønske, at den Protestantiske Episkopale Kirkes biskop i New York skulle udnævne ham til biskop over Asien. Da den manøvre ikke lykkedes, henvendte han sig til den Episkopale Kirkes biskop i London, som skrev tilbage til sin kollega i New York, at efter hans opfattelse var Richmond sindssyg. Det fremgår, at han på et tidspunkt havde været indlagt på en psykiatrisk anstalt formentlig som lidende af det, der i dag kaldes en manio-depressiv psykose - og hans liv sluttede i 1866, da han blev myrdet af en ung mand efter et voldsomt skænderi.¹⁸

De store forventninger, Niels Kierkegaard havde til James C. Richmond og hans indflydelse, smuldrede. Samtidig blev han angrebet af en hastigt fremadskridende tuberkulose. I en periode prøvede han forgæves at finde et job i New York, og den 21. september 1833 om aftenen døde han på et hotelværelse i Paterson, New Jersey. Han havde da opholdt sig ti måneder i USA. Han blev begravet i Paterson. Kierkegaard-familien sørgede siden for penge til en gravsten, men stenen er væk i dag. De sidste gravsten på stedet blev sprængt engang i 1960'erne.¹⁹

Da budskabet om Niels Kierkegaards sygdom og død nåede København, forstærkedes den gamle hosekræmmers årelange og velkendte frygt for, at han skulle overleve alle sine børn, fordi Gud ville straffe ham for hans synder. Dels havde han jo som hyrdedreng i Vestjylland en dag forbandet Gud, dels havde han otte måneder efter sin første kones død besvangret sin tjenestepige, men dog giftet sig med hende, og endelig havde han ved Statsbankerotten i 1813 reddet sin formue, hvorimod mange andre gik fallit. Det er i hvert fald de korsveje, vi kender fra hans liv.

Hosekræmmerens datter Nicoline var som omtalt død i september 1832. Nu var hans søn Niels død et år efter. I 1819 var allerede sønnen

¹⁸ Iflg. The Archives of Harvard University, Cambridge, Massachusetts, HUC 228.860 & *Poughkeepsie Daily Eagle*, 21., 24. og 25. juli 1866. - Den Protestantiske Episkopale Kirke i USA er The Anglican Church's ældste datterkirke uden for Europa.

¹⁹ Oplyst af lokalhistorikeren Vincent D. Waraske, Paterson, New Jersey.

Søren Michael død 12 år gammel. Og datteren Maren Kirstine var i 1822 død i en alder af 25 år. Tilbage var kun børnene Peter Christian, Søren og Petrea.

På baggrund af hosekræmmerens tungsindige livssyn er det ikke overraskende, at han mere og mere fornemmede Guds hævn.

Dertil kom et indhold i brevene om Niels Kierkegaards sidste tid i Amerika, der måtte virke voldsomt chokerende på hosekræmmerens paternalistiske anskuelser. Ikke bare var brevene ikke stilet til hosekræmmeren, men det første af dem til Peter Christian Kierkegaard og det andet til fru Anne Kierkegaard, og i ingen af brevene stod der et ord om Niels Kierkegaards far.

Det var, som om hosekræmmeren ikke havde eksisteret i Niels Kierkegaards bevidsthed, som om han ville tage en grusom hævn over sin far. På sit dødsleje sendte han alle sine tanker til sin mor, sine brødre og sine søstre - også til Nicoline, om hvis død han var orienteret af Peter Christian. Den pastor Williston, som havde skrevet til København, lyttet til Niels Kierkegaard og taget ham til alters, fortalte i alle detaljer om hans sidste timer. Og han gjorde det i et brev til fru Kierkegaard. Det er formentlig det eneste brev, hun har fået i hele sit liv. Det må have været en forsmædelse og en personlig forbigåelse for hosekræmmeren. Han må have følt sig som en udstødt.

"My acquaintance with your late Son was but short - yet full of interest," skrev pastor Williston i sit brev til Anne Kierkegaard. "Eight days before his discease I was called in to visit him for the first time. I found him extremely weak, and under the care of my own family Physician. I had conversation with him on religious subjects, & prayed with & for him. The next day I called again, & found him still very low, but able to rise & walk across his room - I called again the same evening, & had much conversation with him, & prayed with him. The next morning I called on him and told him, that from all appearance, he could not live many days, & urged him to be prepared. He immediately began his arrangements - In the evening I called again, & having conversed with him on the subject of his being prepared to enter into the presence of God. I proposed to give him the Sacrament of the Lord's Supper on the following morning. Accordingly, I visited him on the following morning, & gave him the Holy Sacrament - and now found him fully resigned, & full of joy & peace. - He now gave me instructions to write to his brother in Copenhagen, which I did - and he gave me directions respecting his Burial, & the payment of his debts & funeral expenses. - After this I was with him constantly, day & night, until he died, when

I closed his eyes. - During the time I was with him, he frequently spoke of his Mother, Sisters, & Brothers. - And he repeatedly charged me to write to his Mother, & to tell her, that he most affectionately remembered her, that he died happy, & hoped to meet his relations in Heaven, that he put his whole trust in the Mercy of God, thro' Christ his Saviour. Indeed, he was full of peace & joy in believing - the most patient sufferer, & happy in God to the last moment. We ordered his Funeral on Sunday, his corpse was taken into the Church, & I preached a Sermon on the occasion. The Church was filled to overflowing; and from the Church his body was borne to the Protestant Episcopal Burying ground where I performed the Funeral service of the Protestant Episcopal Church. -

It may be consoling to you, Dear bereaved one, & to his brothers & sisters, to be informed, that your Son, while alive, received every attention & every comfort within our power to give. Mr. and Mrs. Rogers, with whom he boarded, acted the part of parents to him. - They & myself were constantly with, & ministering to him. His complaint was consumption, his cough troublesome, & the matter which he expectorated was very offensive and he often expressed his gratitude for our unremitted attentions to him - His wardrobe, his watch, his ring, & a hair guard chain, he gave to Mrs. & Mr. Rogers, as some small compensation for their kindnesses. This I have in writing with his signature. And, Mrs. R. requests me to say, that if any one of his kindnes wishes to have the guard chain, made of the beautiful hair of his Sister, she willingly resigns it to order. In his arrangements, he put into my hands Two hundred dollars to pay his debts, doctors bills, & funeral expenses, and should there be any surplus, he requested me to accept of it and divide it equally between myself and the Church over which I preside. - But, my intention is, to apply it, or a portion of it to enclose his grave. And, had I funds, I would have a monument raised over his grave.-

My dear bereaved Madam, permit me to add, that I am a Father, and have buried some years since a lovely wife, with four as lovely children - all of whom have gone where, I do trust, your very interesting & pious Son has gone, to Heaven. I sympathise with you in your affliction - For, though I knew your Son but eight days, I had become very much attached to him - I loved him - and I mourn with you his early death. - Your Son was a very promising and interesting man. - He gave you, my dear Madam, great credit for his religious education - the principles instilled by a pious Mother, during his childhood, were most obvious

in his last moments, and productive of the choicest fruits. Happy the Son who has such a Mother - and happy the Mother who has such a Son! O may it be your happiness to meet that Son in a better world!"²⁰

Michael Pedersen Kierkegaard må have overvejet, om Niels' tavshed vedrørende sin far var hans hævn for, at han ikke måtte læse som sine brødre og ikke fik de samme muligheder som dem, men blev sat i lære som handelskontorist. Niels Kierkegaards ven Peter Munthe Brun skriver sin mening lige ud:

"Niels døde netop, da han først syntes, at have kunnet føre et behageligt liv, nu fortryder hans familie det, men for sildigt."

Hosekræmmeren beordrede Peter Christian til at skrive til pastor Williston og skaffe en forklaring på, at Niels glemte sin far på sit dødsleje. Brevet blev sendt i to eksemplarer med hvert sit skib, for en så væsentlig forespørgsel måtte ikke gå tabt:

"As You have allowed, that we may beseach You for what further informations we might be in need of, I first of all in the name of his mourning father beg, that You will have the kindness to explain - if You can - , why during his sufferings & preparations for leaving this world my late brother seems never to have thought on his father, to whom this circumstance has given a great deal of trouble & caused many an inquiet night; as for me, I suppose that some words in one of my last letters to my disceased brother have been occasion of a sad misunderstanding, as if his father, who is almost 80 years old, were either dead or dying, when I wrote it. You will oblige a family, which You have allready obliged in a high degree, still more by doing what You can to impart us some true & sufficient explanation of this circumstance & whether my opinion be the right, or what other may be the reason of it".²¹

Der kom aldrig noget svar fra pastor Williston. Den eneste trøst for hosekræmmeren var et senere brev fra værtsparret hr. og fru Rogers på det hotel i Paterson, hvor Niels Kierkegaard døde. De henviste til, at Niels Kierkegaard engang *havde* omtalt sin far: "He spoke of you Sir once during his indisposition and said he placed the most implicate confidence in your goodness & kindness as a father and if he did not

²⁰ Uddrag af brev af 14. oktober 1833 fra Ralph Williston til Anne Kierkegaard (NKS 3175, 4°). - Det forudgående brev fra Williston til P. C. Kierkegaard er dateret 15. september 1833, altså seks dage før Niels Kierkegaards død (NKS 3174, 4°).

²¹ Uddrag af brev af 22. december 1833 fra P. C. Kierkegaard til Ralph Williston (gengivet s. 46-47 i Kierkegaard (note 10)).

get strong enough to work that you would support him." Men så handler brevet i øvrigt om Niels Kierkegaards nære forhold til sin mor: "He ... requested us to give her information of his death cautiously fearfull if she heard of it too suddenly it would cause her to become ill he requested this with tear trickling down his cheek - his farewell to us was calm & collected he said with perfect composure that altho he was away from his natural mother he had found more than one in me".²²

Hvordan reagerede Søren Kierkegaard på sin brors død?

Den ene reaktion findes i *Søren Kierkegaards Papirer*, hvor den er nedskrevet mere end tre år efter:

"Ja min Broder er død; men besynderligt nok, jeg sørger egenlig ikke over ham, men min Sorg over den for flere Aar siden afdøde Broder [Søren Michael, død 1819] er derimod aldeles fremherskende. I det Hele har jeg lagt Mærke til, at min Sorg ikke er en momentant opfattende men i Længden tiltagende, og jeg er sikker paa, at naar jeg engang skulde blive gammel, vil jeg ret komme til at tænke paa de Afdøde, men ikke for - som det hedder i Consolutions-Sproget - at glæde mig ved at møde dem hisset; men for ret at føle, at jeg har tabt dem. Hvad nu min afdøde Broder angaaer, da er jeg sikker paa, at Sorgen først ret vil vaagne efter lang Tids Forløb. - I det første Øieblik møder der saa mangfoldige latterlige Omstændigheder, at jeg umuligt kan lade være at lee".²³

Året før Søren Kierkegaard skrev de sætninger, var han på ferie i Gilleleje, og dér var det hverken satiren eller sarkasmen, som greb ham, men tavsheden og samhörigheden. Ikke kun hans bror Niels og hans søster Nicoline var døde, men også hans mor, og hans søster Petrea var som Nicoline død i barselsseng. Han havde oplevet et voldsomt kaos i hjemmet, en far, der var hensunken i dybe grublerier, og en dyster stemning, der mange år efter blev beskrevet af Peter Christian Kierkegaard: "Vi ligesom stod ved Gravene af Vore i to Aar".²⁴

Derfor er Søren Kierkegaards anden reaktion kun på overfladen i

²² Uddrag af brev af 16. juli 1834 fra Platt og Juliana Rogers til P. C. Kierkegaard (NKS 3175, 4°).

²³ *Søren Kierkegaards Papirer*, I A 331.

²⁴ Uddrag af brev af 13. & 15. januar 1877 fra P. C. Kierkegaard til professor Frederik Petersen, Christiania (NKS 3174, 4°).

konflikt med den første. Begge holdninger må formentlig opfattes som hans forsøg på at forholde sig til den afmagt, der opstår, når et livsgrundlag skrider:

“Og naar jeg da stod her en stille Aften, naar Havet med dyb men stille Alvor istemmede sin Sang; naar mit Øie ikke mødte en eneste Seiler paa den uhyre Flade, men Havet begrændsede Himlen og Himlen Havet; naar paa den anden Side Livets travle Syslen forstummede, og Fuglene sang deres Aftenbøn - da fremsteg af Graven for mig de faa kjære Afdøde, eller rettere sagt, det forekom mig, som de ikke vare døde. Jeg følte mig saa vel i deres Midte, jeg hvilte mig i deres Favn, og det var for mig, som om jeg var ude af Legemet og i en høiere Æther svævede om med dem - og Maagens hæse Skrig erindrede mig om, at jeg stod ene, og Alt forsvandt for mit Øie, og jeg vendte tilbage med veemodsfuldt Hjerter for at blande mig i Verdens Vrimmel uden dog at glemme saadanne salige Øieblikke”.²⁵

SUMMARY

FLEMMING CHR. NIELSEN: *Escape to America: Søren Kierkegaard's unknown brother.*

Søren Kierkegaard's brother, Niels Andreas, emigrated to the USA in 1832, and his letters, in which he refers to Søren as, “a good head, who has, to date, made better use of his skills than I”, are the earliest known from a Danish emigrant in the 1800s. In contrast to Søren and the third brother, Peter Christian, Niels was not permitted to study, but according to his father's wishes, was trained as a Trading Clerk. After a 10-month stay in the USA, where he had unsuccessfully tried to find work, he died in a hotel room in Paterson, New Jersey. The news of his death worsened his father's melancholic view of life, as on his deathbed Niels had only spoken of his mother and brothers: not of his father, who had forbidden him to study. The Stocking Seller, Niels Andreas's father, therefore demanded precise information from America about the grounds for Niels Kierkegaard's attitude towards him. Søren Kierkegaard's papers contain two references to his deceased brother.

²⁵ *Søren Kierkegaards Papirer*, I A 68, dateret 29. juli 1835.